

Areál velkých skokanských můstků v Harrachově – historie, definování hodnot a budoucí využití

Large Ski Jumping Hills in Harrachov – History, Defining Values and Future Use

Tomáš Ploc, Lenka Popelová, Nikolay Brankov

Abstract:

The SIAL team's work is associated with a number of technical but also sports facilities, where the aesthetics of machinism and later high-tech architecture was the logical answer to the questions that the projects raised. The paper starts by summarizing information about the acceptance of high-tech aesthetics in our environment, especially in the contemporary competitions and their realizations in which SIAL's work has appeared since the beginning. In more detail, the text focuses on a very early example of high-tech architecture in former Czechoslovakia, the complex of large ski jumping hills in Harrachov. It represents one of the most interesting SIAL construction projects of its time, that is also interesting on the international scale. The paper further develops the idea of restoration of the currently abandoned ski jumping area and opens the questions of its possible adaptation, protection or new use (application of possible solutions from the field of reconstruction of industrial objects).

Keywords:

Adaptation, Future Use, Harrachov, Heritage, High-tech architecture, History, Values

PLOC, Tomáš, POPELOVÁ, Lenka, BRANKOV, Nikolay (2024). Areál velkých skokanských můstků v Harrachově – historie, definování hodnot a budoucí využití.

In: KUGL, Jiří, ed. *Člověk, stavba a územní plánování* 16. ČVUT v Praze, Fakulta stavební. pp. 252–271. ISBN 978-80-01-07329-2. ISSN 2336-7687.

Článek je licencován pod licencí Creative Commons BY-NC-ND 4.0 (Uvedte autora-Neužívejte komerčně-Nezpracovávejte 4.0 Mezinárodní). Licenční podmínky: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.cs>

1 Úvod

Dnes opuštěný a neudržovaný soubor skokanských můstků v Harrachově od architektů SIALu (Sdružení inženýrů a architektů Liberec – v 60. letech 20. století částečně nezávisle hospodářsky a intelektuálně činné skupiny architektů, vedené Karlem Hubáčkem) otevírá otázky přístupů k jeho možné adaptaci a ochraně. Jelikož chybějí informace k jeho hodnotám, je těžké hledat argumenty pro jeho ochranu a nové využití. Cílem výzkumu, který text prezentuje, je tedy formulace jednotlivých hodnot tohoto areálu a nastínění možností jeho budoucího využití. Nevnímání jeho hodnot je více než alarmující – SIALu se již v 70. letech 20. století dostalo mezinárodního uznání a tento projekt otiskl mj. italský architekt a kritik Sebastiano Brandolini¹ v magazínu Casabella (Stavoprojekt Liberec Studio 02 Sial: Progetti 1972-1984). (Brandolini a Podrecca, 1985; Švácha, 2012). Areál harrachovských skokanských můstků je navíc velmi raným příkladem high-tech architektury u nás a představuje jednu z nejzajímavějších stavebních akcí SIALu své doby, zajímavých i v mezinárodním měřítku.

Literatura se danému tématu věnuje zejména z pohledu sportu, z hlediska architektury skokanských můstků se většinou jedná pouze o internetové články, sporadicky se pak objeví jako kapitola nebo příspěvek v knihách věnujících se sportu a architektuře minulého století. Téměř vždy je však zmíněn pouze Mamutí můstek v Harrachově. Kniha Naše skokanské můstky od bratří Slavíků z roku 2003 (Slavík a Slavík, 2003), která mapuje skok na lyžích na našem území, se zaměřuje zejména na historii, pravidla konstruování můstků, evoluci tohoto sportu a popis jeho úpadku.

Další zmínky, ale ne zcela systematické, nejčastěji o areálu velkých skokanských můstků v Harrachově, nalezneme v knihách – Architektura 58-89 (Vladimír 518 a kol., 2022), Harrachov – obrázky z historie (Slavík 2014), Jump! (Riedel a Nilgen, 2011), Sial (Švácha, 2010), Stavby století Čech, Moravy a Slezska 1918-2018 (Popelová, Šlapeta a Vorlík, 2018), 100 let lyžování v Harrachově (Slavík, 2008) nebo 110 let našeho lyžování (David, 2013). Rozsáhlejší popis Mamutího skokanského můstku v Harrachově, s přesahem do architektury, pak nalezneme v knize Naprej!: Česká sportovní architektura 1567-2012 (Švácha, 2012).

Opuštěný areál je v této literatuře vnímaný jako architektonicky významný příklad tvorby kolektivu SIALu (Švácha, 2012; Popelová, Šlapeta a Vorlík, 2018), jehož práce byla spojena s množstvím technických, ale i sportovních staveb, často navrhovaných v extrémních podmínkách. Ve svých projektech SIAL rozvíjel od začátku 60. let 20. století estetiku mašinismu a později high-tech, která v jejich projektech nebyla jen výtvarnou záležitostí, ale byla logickou odpovědí na otázky, které dané projekty přinášely.

Dochované výjimečné struktury ocelových konstrukcí můstků a doplňkových staveb je možné ale interpretovat i jako „součást“ průmyslového dědictví. Ostatky sportovního dědictví se svými rozměry, konstrukcemi dají totiž připodobnit průmyslovému dědictví, jak ho definuje Charta průmyslového dědictví TICCIH (Charta průmyslového dědictví TICCIH, 2013). Proto i pro sportovní dědictví, jemuž zatím není věnována velká, nebo vůbec žádná pozornost, můžeme využít poznatky z oblasti konverzí průmyslových staveb, kdy již byly postupy ochrany a znovuvyužití formulovány.

Je tedy zřejmé, že jak argumenty z oblasti kunsthistorie a památkové péče, tak ochrany průmyslového dědictví mohou napomoci pochopení hodnot a záchraně tohoto dědictví.

¹ Architekt, spisovatel, učitel. V letech 1984-96 redaktor magazínu Casabella, 2009-2017 vyučující na ETH Zürich.

2 Areál skokanských můstků v Harrachově

Harrachov je významné sportovní středisko již historicky. První lyže se objevily na území dnešní ČR právě na panství hraběte Harracha, a to v roce 1893. Měly ulehčit pohyb personálu v zasněžených lesích. Nedlouho poté začaly vznikat i první, nejdříve sněhové skokanské můstky, které časem nahradily větší a komplexnější konstrukce (Slavík a Slavík, 2003). Inovacím napomohla i rivalita místních českých a německých lyžařských klubů. Češi byli významní jak ve výstavbě můstků (Švácha, 2012), tak ve skocích jako sportovní disciplíně.

3 Architektura areálu

Jak již bylo řečeno, jedná se o velmi raný příklad high-tech stavby u nás, navržené ateliérem SIAL. Díky svému působišti na severu Čech se SIAL zaměřoval i na stavby v nepříznivých, až extrémních podmínkách hor (vysílače, lanovky, skokanské můstky). Nejzajímavější je ale právě areál velkých skokanských můstků v Harrachově.

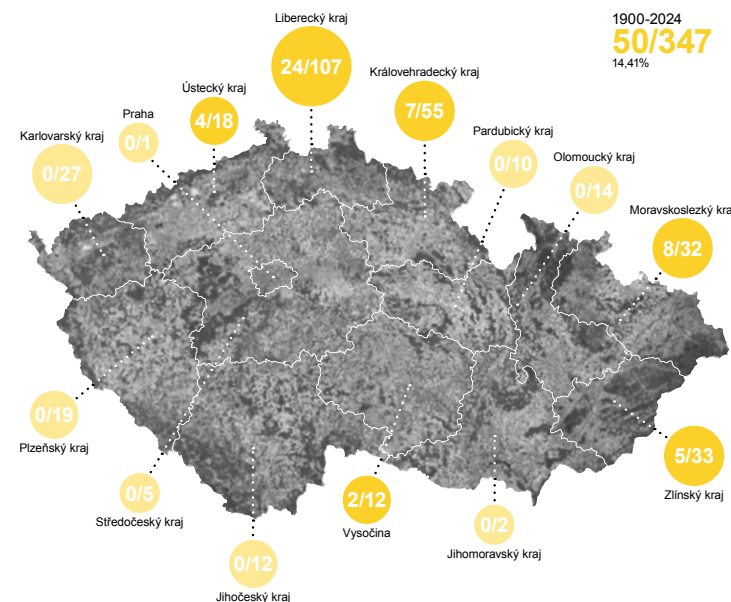
Vrcholem stavitelství skokanských můstků v bývalém Československu bylo poválečné období, konkrétně pak výstavba tzv. mamutího můstku K185 v Harrachově (1979). Z historického hlediska je velice zajímavý už výběr lokality. Dle rozhodnutí FIS (Mezinárodní lyžařské federace) měl být šestý mamutí můstek na světě (ostatní lokality jsou: Vikersund, Planica, Bad Mitterndorf, Oberstdorf a Ironwood) postaven původně v SSSR, které nabídku odmítlo, a nabídlo tuto možnost ČSSR.

Stavět pak právě v Harrachově navrhl v roce 1970 Miloslav Bělonožník, který se věnoval skokům jak z pohledu sportovního, tak i projekčního (podílel se na projektech areálů v Kulmu a na Ještědu – zde již spolupráce s J. Špiklou). Výstavba můstků P120 (dnešní K185) a P90 (dnešní K125) vzešla z usnesení vlády ČSSR č. 95 z dubna 1972 a září 1973 o rozvoji Krkonoš. Při rozhodování se přihlédlo i k faktu, že skokanských můstků u nás byl nedostatek a v Harrachově mohla výstavba proběhnout bez rozsáhlého kácení lesního porostu.

V roce 1976 byl vypracován v Libereckém SIALu (již formálně neexistoval) projektový úkol.² Mezi lety 1978-1983 pak probíhala výstavba skokanského areálu na základě návrhu Jiřího Špikly,³ Jaromíra Syrovátky, Jiřího Prskavce a Jana Suchánka. Kromě můstků byly součástí projektu také věž rozhodčích, věž komentátorů, výsledková tabule a dvousedáčková lanovka s mezistanicemi.

2 Projektový úkol Lyžařský můstek pro lety vzduchem P 120 a velký můstek P 90, Zakázka č. 7–1922 / 004, Harrachov, Liberec: Atelier 7, červen 1976. Autoři projektu: Jiří Špikla a Jan Suchánek, Stavoprojekt Liberec, spol. Miloslav Bělonožník, Hans-Heini Gasser (návrh profilu), Agropodnik Lomnice n. P. (generální dodavatel), Ludvík Šablatůra (stavbyvedoucí).

3 ŠPIKLA, Jiří a MASÁK, Miroslav. Generel zimního střediska Ještěd, 1974 - realizovány skokanské můstky a věž rozhodčích, viz MASÁK, Miroslav, ed. (2008). Architekti SIAL. Praha: KANT. ISBN 978-80-86970-79-0.

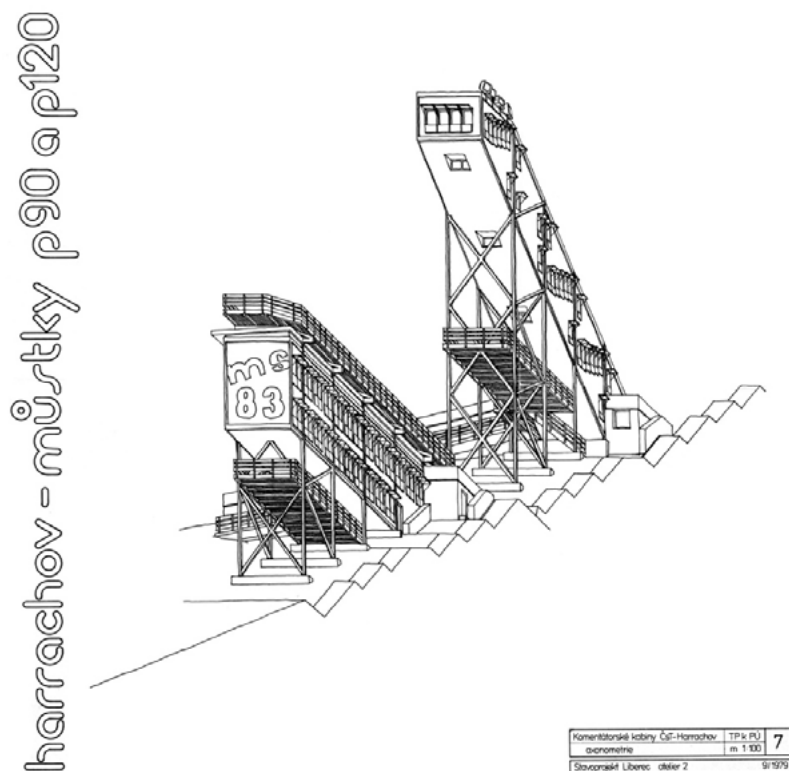


Obr. 1 – Mapa provozovaných/postavených skokanských můstků dle kraje, 2024 (zdroj: archiv autora, ortofoto - ČÚZK)



Obr. 2 – Ortofoto mapa města Harrachov, 1 - areál velkých skokanských můstků, 2 - centrum města, 3 - lanovka na Čertovu horu, 4 - vlaková stanice, 5 - autobusové nádraží, 6 - směr údolí (zdroj: archiv autora, ortofoto - ČÚZK)

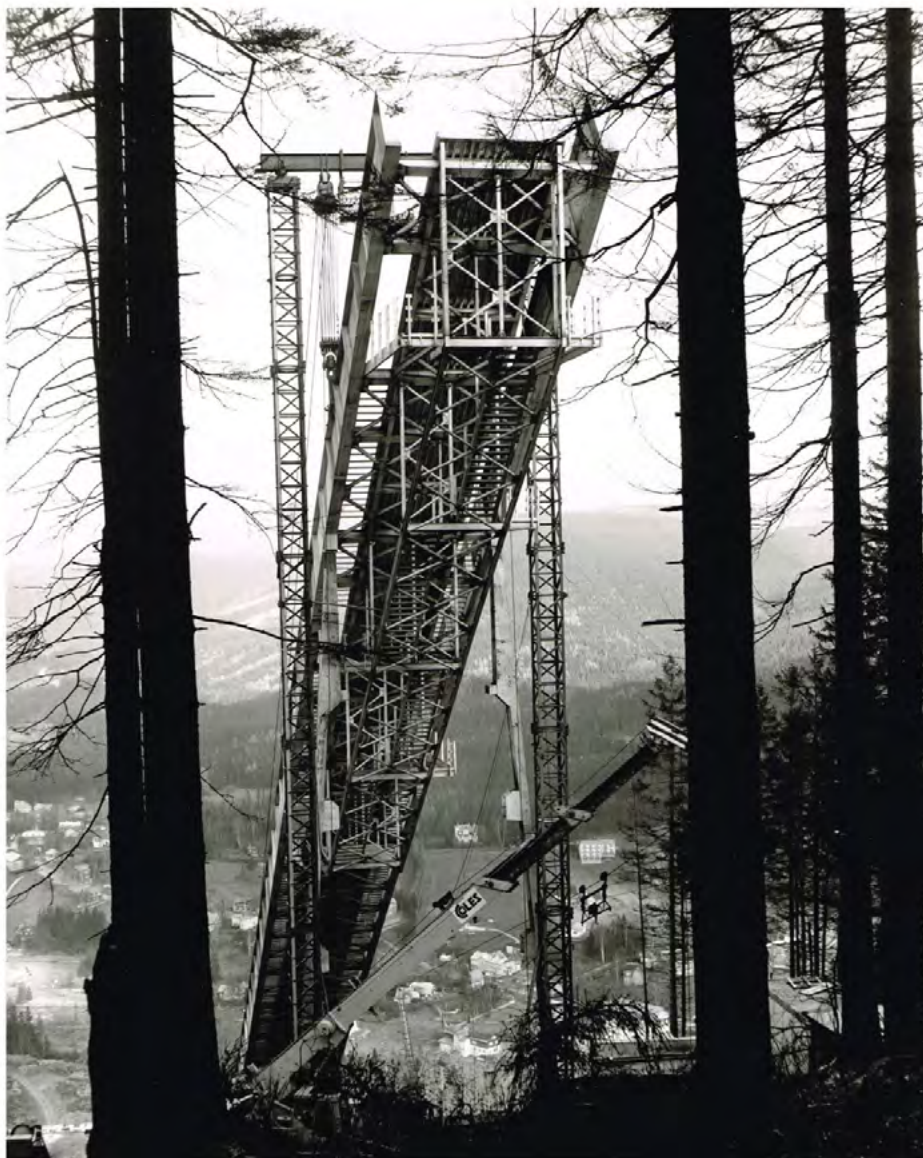
Návrh architekta Jiřího Špikly, mj. také vášnivého lyžaře, lze označit za kontextuální high-tech architekturu, která reaguje na okolní krajinu a používá i doplňkové materiály lokálního charakteru, které jsou jinak high-techu úplně cizí, ba nežádoucí. Objekty jsou tvořeny ocelovými příhradovými konstrukcemi akcentovanými kontrastní žlutou barvou s výplněmi z tmavých dřevěných prken. Nájezdová věž je tvořena 78,8 m dlouhým plnostěnným mostním nosníkem, který jako jediný objekt následuje směr svahu Čertovy hory. Původní stanice a mezistanice lanovky byly řešeny utilitárně trojúhelníkovou konstrukcí a vypadali tak jako klasické „A“ chaty, které se tou dobou nejen v Krkonoších stavěly. Nejzajímavější částí mezistanic však byla výstupní platforma, která byla mimo závody spuštěná a zvedla se jen během nich. Odlišný barevný akcent byl rovněž zvolen pro dvousedačky původní lanovky, jejichž ocelový rám byl červenohnědý a některé části ocelových konstrukcí lanovky, které byly natřeny modře. V podobném barevném spektru byl rovněž navržen hotel Skicentrum, který byl postaven mezi lety 1980-89. Autorem návrhu je další významný český ateliér LO-TECH, zaměřený na high-tech architekturu inspirovanou místními (socialistickými) podmínkami. Kromě neotřelého hmotového řešení zaujme hotel i materiálovou kombinací kamene, hnědé keramické dlažby a červených trámových prvků v interiéru. (Vorlík, 2020) Střecha, na níž se nachází modře akcentované trubkové horizontály, slouží dodnes jako jedna z možných přístupových cest k Mamutímu můstku.



Obr. 3 – Axonometrie věží komentátorů a rozhodčích, 1979
(zdroj: archiv Areálu skokanských můstků Harrachov, o. p. s.)



Obr. 4 – Terénní úpravy Čertovy hory v Harrachově, nedatováno
(zdroj: archiv Areálu skokanských můstků Harrachov, o. p. s.)



Obr. 5 – Zvedání mostovky nájezdové věže Mamutího můstku, 1979
(zdroj: archiv Areálu skokanských můstků Harrachov, o. p. s.)

4 Definování hodnot harrachovského areálu

Unikátní architektura harrachovského areálu je dnes ohrožená absencí jakékoliv údržby a neporozuměním jeho hodnot jak odborné, tak laické veřejnosti.

Tyto typologicky extrémně atypické stavby skokanských můstků jsou navíc zcela zřejmě nositelem mnoha hodnot, které definuje probíhající výzkum.

Hodnoty sledované stavby můžeme rozřadit do jednotlivých kategorií, na které se výzkum podrobněji zaměří. Jelikož se jedná o architekturu z druhé poloviny 20. století, můžeme hodnoty strukturovat podle kategorií stanovené **Metodikou hodnocení a ochrany staveb 2. poloviny 20. století** vydanou NPÚ v roce 2020 (Vrabelová a kol., 2020):

4.1 Hodnoty společensko-historické

- Historická sportovní a kulturní hodnota – v historii byly na těchto můstcích vytvořeno několik světových rekordů v délce skoku na lyžích. Skoky na lyžích jsou sportem, který lze označit za důležitou součást naší kulturně sportovní identity. Naši závodníci v něm dosáhli světových úspěchů, včetně těch olympijských (Matouš, Raška, Parma, Ploc, Sakala, Janda a mnoho dalších). Závodů na mamutím můstku v Harrachově se zúčastňovaly desítky tisíc lidí, až statisíce diváků (odhady jsou až 110 tisíc).
- Jedná se o jeden z šesti mamutích můstků na světě a vůbec jediný realizovaný na území bývalého Východního bloku. Tomu odpovídá i typologie skokanského areálu, která byla ve své době prvotřídní a reagovala na dobové trendy.
- Historicky bylo v Harrachově celkem jedenáct skokanských můstků, všech možných velikostí, z nichž devět stále stojí. Množství, společně s různorodou velikostí, od dětských můstků po mamutí můstky, je světový unikát, který nemá obdoby (v ideálním případě Harrachově mohou trénovat a závodit všechny věkové kategorie).

4.2 Hodnoty formální a materiální

- Můstky jsou dnes již nedílnou součástí krajiny, ta ovlivňuje i jejich materialitu.
- Součástí areálu je jeden z mála skokanských můstků na území České republiky, který je zároveň i největší u nás, u něhož je nezpochybnitelná architektonická hodnota. Nejedná se pouze o utilitární konstrukci bez důrazu na její vizuální složku.
- Návrh pochází z tvorby členů ateliéru SIAL, známého i v zahraničních architektonických kruzích. Architekt Jiří Špikla, který se v SIALu soustředil zejména na sportovní stavby, je také spoluautorem generelu skokanského areálu pod Ještědem. Tvorba SIALu se v dané době objevovala i v zahraničním tisku, a to včetně zmínky o harrachovském areálu velkých skokanských můstků.
- Areál velkých skokanských můstků v Harrachově byl jako celek navržen ve stylu high-techu a v kontextu Krkonošského národního parku byl paradoxně kombinován s dřevěnými výplněmi. Jedná se tedy o zvláštní kombinaci ploch tvořených tmavě natřenými prkny se subtilními žlutými ocelovými konstrukcemi z převážně uzavřených kruhových profilů. U nájezdové věže je toto umocněno celistvou žlutou mostovkou, která rovněž slouží jako zábradlí. Tato atypická kombinace pak vytváří poutavý kontrast, kterým se vyznačovaly Špiklovy sportovní stavby, tedy jakási forma velmi unikátní kontextuální high-tech architektury.

- e) Velký důraz byl kladen na celý skokanský areál. V rámci návrhu byl navržen a realizován jedním rukopisem komplexně jako celek. (Švácha, 2010)
- f) Můstky sice za svou historii prošly několika přestavbami a úpravami profilů, jsou ale zachovány ve velmi autentické podobě.

Obecně můžeme konstatovat, že ve své době se jednalo o nejmodernější skokanský areál na světě, který byl však z dnešního pohledu bohužel poněkud krátkozrace navržen jako monofunkční (což bylo ale dobově typické řešení). V minulých letech byly dílčí části areálu upravovány tak, aby můstek vyhovoval sportovním regulím. Od roku 2014 není ani jeden z velkých můstků v provozuschopném stavu a v areálu nejsou realizovány ani základní udržovací práce. Dlouhodobě se však město a správce skokanského areálu snaží upozorňovat na úpadek skoků nejen v městě, ale České republice jako celku. Společným cílem všech je podpořit debatu o přijetí definovaných hodnot můstků a jejich záchraně, jelikož jsou ohroženy neúdržbou a nepochopením jejich nestandardních forem.

Pro většinu širší veřejnosti je areál dnes nepřístupný, a to jak fyzicky, tak často i myšlenkově – skoky na lyžích mají relativně malou diváckou základnu, k čemuž napomáhá také stereotyp, že se jedná o extrémně nebezpečný sport.

4.3 Hodnoty architektonické

Výzkum se zabývá ve větším detailu i architektonickou hodnotou areálu. Jak již bylo řečeno, jedná se o velmi raný příklad high-tech, zajímavý i v mezinárodním srovnání. Abychom si byli této výjimečnosti vědomi, je níže popsán podrobněji kontext zrodu tohoto projektu ve vztahu k vývoji high-tech u nás.

Architektura high-tech v bývalém socialistickém Československu, odtrženém od Západního dění, nebyla čtená a je velmi specifická. Naši architekti už v uvolňujících se poměrech 60. let 20. století byli prostřednictvím časopisů a publikací, nakonec i zahraničních cest, postupně informováni o formách nového brutalismu a mašínismu (populární byl zejména architekti James Stirling a James Gowan), které exponovaly konstrukci a technická zařízení budov. Další inspirací byla tvorba skupiny Archigram, Richarda Buckminstera Fullera, později i ateliéru Team 4 – navrhování se v tvorbě těchto tvůrců přiblížilo navrhování průmyslového prototypu.

Obecně se tyto technicistní tendence v tehdejší Československu v praxi nazývaly (viz publikace Felixe Haase) linií technicistního okouzlení či opojení novými konstrukcemi (zjm. velkorozponovými jak popisuje Felix Haas (Hass, 1978), pojmy užívané na západě se zde neobjevovaly, pronikaly k nám až s jistým zpožděním. Technicistní estetiku ale obecně českoslovenští architekti chápali spíše jako výtvarné řešení fasád. Pokud užíli motivy kapslí, kontejnerů, technické lávky, technické rozvody, velké zasklené plochy apod., které byly vůdčím organizačním principem staveb v zahraničí, ty bývaly aplikované vnějškově, spíše jako výtvarný prvek. (Popelová, 2013 a 2009)

Pro nástup protohigh-tech a high-tech byly významné soutěže. V dobových soutěžích bylo totiž možno překonat limity socialistické plánovací praxe a navrhnout soudobou architekturu, srovnatelnou se západními příklady. Je zajímavé, že v socialistickém Československu se za tímto účelem – svobodné tvorby – soutěže systematicky vypisovaly od 60. do začátku 70. let 20. století, kdy tato plodná platforma byla potlačena nově ustaveným Svazem architektů. Bylo tak experimentováno nejen s formou – v zadáních soutěží obvykle čteme, že měla být soudobá a kontrastní k historické architektuře – ale i typologií, kdy bylo vyzýváno k experimentu. (Popelová, 2013)

Tvorba SIALu se evidentně utíčila i v rámci soutěží, kde estetika mašínismu i high-tech měla šanci uspět. Nejvýznačnější stavba, oceňovaná i v zahraničí (nedokončené stavbě udělena mezinárodní cena Augusta Perreta udělovaná UIA)⁴, kde můžeme

4 Cena Augusta Perreta za „užití technologie v architektuře“ (1969, uděleno na argentinském kongresu UIA. Vysílač byl vyhlášen stavbou století v anketě České agentury Kdo je kdo (2000).

vysledovat znaky nastupujícího high-tech vznikla ze spontánní soutěže, která byla vysána, když vyhořela historická horská bouda na Ještědu. Jde o **televizní vysílač a hotel na Ještědu** (1963; vítězný návrh K. Hubáček; realizace K. Hubáček, Z. Patrman, O. Binar, Z. Zachař, kolektiv SIAL, 1963-1971, 1973). Přes všechna dobová omezení ve výstavbě bylo u exkluzivních zakázek možné se vyhnout omezení socialistické stavební výroby a prosadit i zcela atypická řešení, jako je tomu i v případě Ještědu. „Nezvykle velký podíl prvků byl navržen a vyroben na míru, z kvalitních materiálů [...] pochopitelně za cenu obrovského osobního nasazení autorů i výrobců.“ (Vorlík, 2010) Podařilo se úspěšně skloubit technologické, technické provozy vysílače a provozy hotelu do jedné stavby (většinou se vysílací věž kombinovala pouze s restaurací a vyhlídkovými plochami). Zajímavostí je technická „nedokonalost stavby“ (pro konstrukci věže byly např. užitě rybářské pruty) i mix s čistě výtvarnými akcenty (např. sochařské dílo skupina tzv. Meteoritů, nábytek na míru, sochařsky pojednaná kamenná podnož stavby). (Vorlík, 2010) High-tech idea se zde mísila s ideou výtvarného gesamtkunstwerku a přírodním kontextem. Dnes je památkově chráněn a obnovován.

Na začátku 70. let 20. století již tvorbu SIALu můžeme interpretovat jako **přechod mezi mašínismem a high-tech**. Ráda by počítala s užitím špičkových technologií, ale stále užívala jakéhosi **strukturálního expresionismu**, kdy je většina prvků včetně samotných statických konstrukcí a táhel přiznaná a exponovaná oku pozorovatele. **Strojová estetika** se propisuje i v řešení instalací v exteriéru i interiéru. Objevila se zde snaha o inspirace novými technologiemi, což se projevuje i v uplatnění nových materiálových řešení s vysokou estetickou hodnotou, vycházejících z vysoce specializované produkce, jako je letectví a kosmonautika, kdy je užito zejména kovových konstrukcí, nejen ocelových, skla a různých druhů plastů (v bývalé ČSSR to znamenalo buď rezignaci, nebo nutnost spolupracovat se zahraničními firmami, jako tomu bylo např. u obchodního domu Máj – firma SIAB). Zdaleka ne na všechny projekty však bylo alokované dostatečné množství financí a mnohdy tak byly nakonec použity klasické dostupné materiály.

Tyto ideje rozvíjené SIAL jsou zřetelné v **soutěži na ideové architektonické a urbanistické řešení etapové výstavby komplexu budovy ČTK v Praze 6, Na Vypichu** (1970-1971; ocenění M. Baum, J. Eisler, M. Masák, P. Vaďura; nerealizováno). 180 m dlouhá budova státní tiskové agentury měla stát na „zelené louce“. Středem objektu procházel prosklený tubus – komunikační jádro, napojené jak na kanceláře, tak na „nervové centrum“, počítač a databanku i blízkou stanicí hromadné dopravy. Na tubus se racionálně nabalovaly pravoúhlé hmoty dalších provozů (administrativa, tiskárny i hotel, společenský objekt, přednáškový sál ad.). Vnitřní prostory měly být z ocelové konstrukce, maximálně flexibilní. Technicistní výraz, konstrukce (ocelový skelet, prosklené fasády, režné zdívo), flexibilita budovy kultivovaně rozvíjí estetiku mašínismu. Stavba metaforicky zpodobňovala velký psací stroj či technoidní strukturu. Projekt se na stránkách tisku neobjevil, po politických prověrkách v roce 1971 totiž již SIAL ztratil svou nezávislost a byl začleněn zpět do státního Stavoprojektu, a jeho představitelé umenšováni. Přitom je tento projekt zcela srovnatelný se západními projekty.

Následoval další úspěch SIALu ve **vyzvané soutěži na obchodní dům (OD) Prior a Dům techniky** (1971; 1. cena John Eisler, Miroslav Masák, Martin Rajniš, realizováno 1974, OD My /dříve O2, Máj, Tesco/). Pro high-tech typickým prvkem bylo odkrytí eskalátorů a výtahů na fasádě (mobilní prvky i interaktivní grafika dodávaly návrhu dynamičnost). SIAL přikládal důležitost užitým konstrukcím a materiálům: „*Panely plných částí fasády měly vnitřní izolující vrstvu z polyuretanu a vnější kůži z nerezových plechů. [...] Nescházely vně vedené osobní výtahy, jeřáb a chladicí věže na střeše budovy a prvky dynamické reklamy.*“ (Masák, 1996) Obchodní dům se ale realizoval podle pozdějších studií – je hmotově klidnější, viditelné prvky TZB byly omezeny, zmizelo i „krystalické“ uskakující prosklení a nestavělo se suchou montáží z ocelového skeletu, ale ze železobetonu. Stavba bývá dokonce dávana do kontextu s výstavbou Centre Pompidou (soutěže se účastnili i čeští

architekti a realizace Centre Pompidou v 1977 je pozdější než bývalý OD Máj). Budova byla prohlášena kulturní památkou, nicméně postupně ztrácí svou tvářnost (zakrytí původních vedení i eskalátorové haly, rozdělení volných prodejních ploch na menší části), když je svými bývalými autory přestavována (což vlastně ale spoluzní s konceptem flexibilní high-tech architektury).

Obecně můžeme konstatovat, že pro naše architektury však stylové polohy **mašinismu** a **high-tech**⁵ nebyly většinou podloženy hlubší teorií, jako tomu bylo na Západě (Popelová, 2009), spíše byly opisem forem zvenčí. Byl to obecný jev, který vycházel z přeci jen výrazného intelektuálního odtržení od západního uvažování, které nenahradily ani jisté zahraniční kontakty.

Tam kde se jednalo o skutečně projevy high-tech šlo o projekty z technické sféry. Prvky high-tech ve sledovaném období 60. a 70. let 20. století tak nalézáme v hojně míře užité správně u technických staveb – zjm. telekomunikačních (Popelová a kol., 2022), kterým se systematicky věnovali architekti Ivo Loos a Jindřich Malátek, Václav Aulický (viz jejich mnohé telekomunikační stavby či nedávno destruovaný komplex Transgas – např. v úvodní fázi projektu architekti Loos-Malátek, kteří vyhráli druhou fázi soutěže na plynárenský dispečink (1966) zcela následovali estetiku skupiny Archigram). V tomto technickém rámci se pohybovala i tvorba SIALu, který se v některých svých projektech zcela přiblížil tomu, co pod pojmem high-tech chápeme na Západě. Podstatné je, že architekti v SIALu své projekty cíleně intelektualizovali (Švácha, 2010), usilovali dokonce o mezioborovost (např. rozvíjeli sociální aspekt projektů, což bylo velmi pokrokové), a podporovali i nezávislou diskuzi s mladými, do jisté míry nezávisle uvažujícími tvůrci v rámci tzv. Školky.⁶

SIAL se soustřeďoval na techniko-technologická řešení často velmi atypických budov jak ve formě konkrétních řešení technických staveb (vysílače ad. přenosová zařízení, obecně pak stavby v extrémních prostorových a klimatických podmínkách např. horských) a dokonce technických patentů, tak v rovině až futurologických studií, které navazovaly na tehdejší zahraniční, tedy širší snahy o ochranu naší planety potencionálně ohrožené válkou (u nás spíše imperialismem) a snad i ekologickou tragédií (zatím tušenou).

Nicméně u tvorby SIALu téměř vždy vítězila zcela reálná řešení nad tehdy na západě módní utopií. Mirko Baum, přední český architekt, později emigrant, mluví o svých ještě mašinistických návrzích jako o stálém hledání rovnováhy mezi formou a funkcí, což odkazuje ještě k funkcionalistickému vnímání architektury (Masák, 2008), na který naše architektura po období k rozvoji modernistické architektury destruktivního socialistického realismu, ráda odkazovala.

Tvorba SIALu časem vyzrála k tomu, co bychom mohli vnímat jako západní high-tech, v závěru období se pak už inspirovala i postmoderními idejemi, které k nám od konce 70. let 20. století, se značným zpožděním, přicházely. (Masák, 2008). U SIALu navíc nacházíme, a to i v rámci těchto technicky zaměřených projektů, i jistý **poetismus**, typický pro československou poválečnou (ale i předválečnou) tvorbu obecně, který ji od architektury na Západě výrazně odlišuje. Vyplývalo to vlastně z celkové nemožnosti v socialistické realitě skutečnou mašinistickou či high-tech stavbu realizovat, jelikož materiállově a konstrukčně, a i stavebními postupy se nedalo u nás tvořit jako na technicky vyspělém Západě. Rozvíjelo se zde tedy naopak uvažování o stavbě jako **gesamtkunstwerku** (do staveb byla osazována výtvarná díla, designoval se nábytek). Dalším opět specifickým rysem, je **kontextuálnost** či **regionálnost** (pokud bychom jejich tvorbu interpretovali ve smyslu Kennetha Framptona) – jde o měřítko staveb, reakci na terén, zvolené materiály a formy s odkazem na dané místo. V tomto je tvorba SIAL mimořádná i v mezinárodním měřítku.

5 Pojem high-tech byl poprvé použit v roce 1978 v publikaci High-tech (Kron a Slesin, 1978).

6 Školka byla založena roku 1969 Miroslavem Masákem.

4.4 Vnímání hodnot z hlediska památkové péče

Z pohledu památkové péče jsou skokanské můstky též opomíjeny a dokonce nebyly (což je zcela alarmující!) zahrnuty do soupisu památkového katalogu Národního památkového ústavu, který vznikl v posledních letech v rámci projektu NAKI II **Analýza a prezentace hodnot moderní architektury 60. a 70. let 20. století jako součástí národní a kulturní identity ČR**.⁷ Mamutí můstek se ale objevil v roce 2018 ve zmíněné publikaci Stavby století Čech, Moravy a Slezska 1918-2018 (Popelová, Šlapeta a Vorlík, 2018), do které byly vybrány stavby porotou složenou z více než sta historiků, architektů a pracovníků památkové péče, a jeho hodnota v rámci vývoje české architektury tak byla ukotvena. (Slavík, 2018)

V roce 2018 se pak soubor skokanských můstků v Harrachově dostal na seznam budov uvažovaných jako památkově hodnotné, který vypracovala skupina pro Ochranu architektury 2. pol. 20. století při českém národním komitétu ICOMOS (k tématu také Popelová, 2021). Tento seznam, byl publikovaný v časopise Národního památkového ústavu Zprávy památkové péče. (Vorlík a kol., 2017) Harrachovský areál byl zařazen jako významná sportovní stavba pro své jedinečné hodnoty, typologické, architektonické a konstrukční, ojedinělé urbanistické souvislosti a originalitu tvorby ateliéru SIAL. Seznam ICOMOS byl zaslán Ministerstvu kultury ČR a doplnil probíhající oficiální výzkumy architektury 60. až 80. let 20. století, které vedla památková péče.

Areál v Harrachově vykazuje hodnoty, jmenované výše a zahrnuté v dnes zatím jediné komplexnější práci zabývající se definováním významu naší poválečné architektury – jde o zmíněnou **Metodiku hodnocení a ochrany staveb 2. poloviny 20. století** (Vrabelová a kol., 2020), která má napomoci primárně pracovníkům památkové péče klasifikovat stavby formy, typologie a konstrukce z předmětného období, které se tak liší formou, typologií, konstrukcemi, výtvarným detailem od klasické či spíše běžné architektury. Zde nacházíme přímou oporu pro výše definované hodnoty, které byly zformulovány v rámci výzkumu.

Z hlediska památkové péče však vnímáme i možné protichůdné vlivy na budoucí osud harrachovského souboru. Pokud uvážíme na jedné straně, že sport prochází vývojem a skokanské můstky by měly být přestavovány a v budoucnu využívány tak, aby vyhovovaly aktuálním nárokům, uvažovali bychom o zachování jejich původní funkce, a různé míře změny hmotné podstaty. Těmto změnám ale památková péče není nakloněna. Na straně druhé je to právě památková péče, která by pomohla s propagací a ochranou této unikátní sportovní architektury a mohla by sloužit jako zdroj konstruktivní oponentury při budoucích zásazích do těchto architektonicky cenných objektů. Budoucí diskuze by tedy měla hledat rovnováhu mezi těmito možnostmi.

7 Program na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity na léta 2016 až 2022 (NAKI II), projekt DG16P02R007 Analýza a prezentace hodnot moderní architektury 60. a 70. let 20. století jako součástí národní a kulturní identity ČR, který probíhal v letech 2016-2020 ve spolupráci Fakulty stavební ČVUT v Praze s Národním památkovým ústavem, Ústavem teoretické a aplikované mechaniky AV ČR a Fakulty stavební VUT v Brně.



Obr. 6 – Letecký pohled na areál velkých skokanských můstků v Harrachově, 2023
(zdroj: archiv autora)



Obr. 7 – Pohled na nájezdovou věž Mamutiho můstku, 2023
(zdroj: archiv autora)



Obr. 8 – Pohled na věže komentátorů a rozhodčích, v popředí výsledková tabule, 2023
(zdroj: archiv autora)

5 Revitalizace

Ztráta funkce a opuštění dříve využívaných sportovních zařízení nepostihla jen harrachovský skokanský areál, ale je známá i z řady jiných případů od nás i ze zahraničí. Téma „sportovního dědictví“, při kterém by byly systematicky popsány hodnoty nevyužívaných areálů, případně zahájeny snahy o jejich navrácení do života, prozatím není ve společnosti otevřené. Podobně se situace vyvíjí i v Harrachově. Až na několik ojedinělých aktivit (např. Studie proveditelnosti revitalizace areálu pro klasické lyžování v Harrachově), není budoucnost můstků jasná a na veřejnosti rezonuje i varianta úplného odstranění.

Nový pohled na záchranu souboru staveb mamutiho můstku, vnímaných především jako významné architektonické dílo, vnesly studentské návrhy z ateliéru vedeného kolektivem pedagogů na katedře architektury Fakulty stavební ČVUT v Praze. Ze zahraničí jsou známé příklady nových i revitalizovaných skokanských areálů a můstků, při kterých je kladen důraz na multifunkční řešení, kdy součástí těchto areálů, primárně sloužících zimnímu sportu, je i celoroční zázemí pro širší veřejnost, jako například ubytování, stravování nebo zázemí pro kulturní akce. Podobně bylo formulované i zadání pro studenty s názvem MAMUT! – zachovat celý harrachovský areál pro sportovní účely, ale doplněný a posílený novými, celoročními aktivitami pro návštěvníky. Důraz byl kladen na urbanistické souvislosti, tvorbu veřejných prostranství a na nové architektonické intervence, doplňující a podporující existenci mimořádně hodnotné architektury.

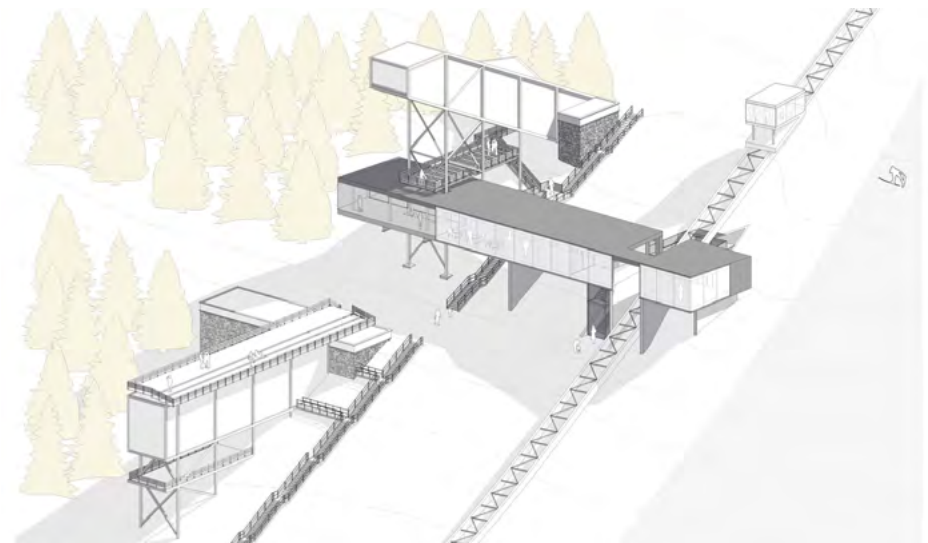
Studenti, rozdělení do pěti skupin, vytvořili v letním semestru akademického roku 2022/2023 pět různých variant, zachycujících urbanistický koncept celého areálu a návrh nových objektů, včetně některých vybraných stavebně-konstrukčních detailů. Návrhy se opíraly především o posílení multifunkčního využívání území, a to ve všech ročních obdobích, při zachování hlavní aktivity – zimních sportů a skokanských zvlášť. Významnou součástí návrhů byly i nové varianty dopravy – pozemní, podzemní i nadzemní. Nově navržené stavby v areálu byly téměř ve všech koncepčních variantách

inspirované stávající „high-tech“ architekturou, kterou se budoucí architekti pokusili rozvinout a posunout do současnosti.

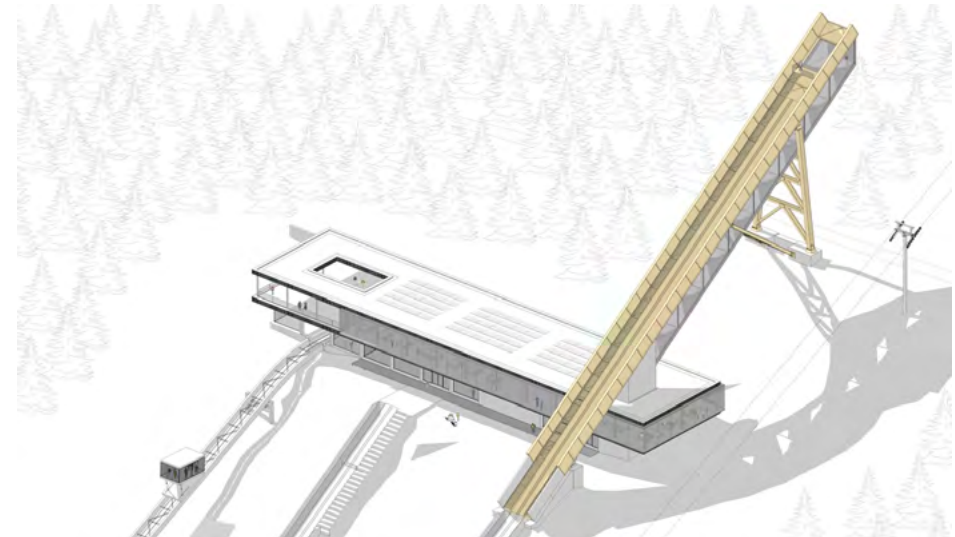
Navržené koncepty nového využití, které studenti zformulovali, můžeme rozdělit do pěti skupin.

1. První představoval jednoduchý koncept, založený na nekompromisní lince pozemní lanovky, spojující v nové trase úroveň parkoviště s patou Mamutího můstku. Zastávky tvoří zároveň čtyři lokální centra: nástupní stanici na spodní úrovni, objekt hotelu a zázemí na konci dojezdové plochy můstků, adaptované věže komentátorů a rozhodčích a revitalizovanou nájezdovou věž Mamutího můstku.
2. Hlavní koncepční myšlenkou druhé skupiny návrhů je architektonizovaná pravoúhlá geometrická síť jako reminiscence na stávající kovové konstrukce. Tato otevřená prostorová struktura je použita pro konstrukční základ nových objektů a zároveň doplňuje i novou trasu kabinové lanovky v podobě nosných konstrukcí lanovky a větrné bariéry.
3. Třetí koncept se opírá o nalezení „uzlů“ kritických míst při křížení důležitých komunikací. Tři takto definované uzly jsou předmětem detailnějších návrhů. Do prvního uzlu, u dolní stanice stávající lanové dráhy, kde dochází ke křížení velkého množství aktivit, je pro zlepšení situace navržena nová lávka. Další dva uzly jsou propojeny navrženou lanovkou mezi hotelem Skicentrum a nájezdovou věží Mamutího můstku. Druhým uzlem, v místě věží komentátorů a rozhodčích, prochází „Televizní cesta“.
4. Hlavní koncepční ideou čtvrtého návrhu bylo vytvoření nejkratší možné komunikační osy „Skyline“, spojující město s Mamutím můstkem. Navržená osa je umístěna tak, aby propojila všechny stávající objekty na svahu a zároveň umožnila i umístění očekávaných novostaveb. „Skyline“, realizovaná částečně nad terénem jako příhradová konstrukce a částečně (díky terénní konfiguraci, a i s ohledem na životní prostředí) jako tunel, slouží jak pro pěší, tak i pro pohyb kolejové lanovky.
5. Inspirací pro pátý koncept byla plynulá stopa, kterou zanechá lyžař při sjezdu v hlubokém sněhu. Na svah položená volná křivka spojuje nájezdovou věž můstku s běžeckým stadionem u řeky. Do každého ze čtyř vrcholů oblouku je vložený objekt s novou funkční náplní. Nejvýš položený oblouk vytváří větrnou bariéru a graduje věží, přímo spojenou s Mamutím můstkem. Kromě vertikálních komunikací obsahuje věž několik vyhlídkových plošin a lobby pro skokany.

Všechny odevzdané studentské návrhy byly publikované ve sborníku MAMUTI (Šenberger a kol., 2023) a po dohodě s vedením města Harrachov vystaveny v srpnu 2023 v městském kulturním domě. Zde byly díky široce pojaté veřejné výstavě prezentovány nejen zastupitelům města Harrachova, ale i veřejnosti, čímž posloužily jako jeden z možných inspirativních zdrojů a podnět k debatě o nutnosti architektonické koncepce revitalizace celého areálu. Jako zcela zásadní se tyto výstupy ukázali zejména v úvahách o zachování stávajících hodnotných objektů a jejich možném rozvoji. Nastínilí totiž možnosti, ukazující že je naopak žádoucí tyto struktury zachovat, rekonstruovat je a pouze je funkčně doplnit, dalšími objekty. Nikoliv je odstranit zcela nahradit. Existující hodnotná architektura se při kultivovaném zacházení může stát součástí atraktivity adaptovaného areálu a zároveň i významným tahounem turistického ruchu.



Obr. 9 – Axonometrie mezistanice lanovky u věží komentátorů a rozhodčích, 2023
(zdroj: Bc. Matouš Koudelka)



Obr. 10 – Axonometrie dostavby Mamutího můstku doplňující stanici lanovky, restauraci a zázemí skokanů, 2023 (zdroj: Bc. Tomáš Jurica)



Obr. 11 – Vizualizace dostavby stanice lanovky s restaurací napojených na nájezdovou věž Mamutího můstku, 2023 (zdroj: Bc. Kateřina Barvíková)

6 Závěr

Harrachovský areál velkých skokanských můstků můžeme porovnávat s řadou dalších high-staveb z daného období (např. se slavným vysílačem na Ještědu či dalšími sportovními zařízeními), a dokonce i stavbami v zahraničí. Jako součást formového i typologického řetězce, typického pro naši architekturu, jsou nezpochybnitelnou součástí našeho kulturního/sportovního dědictví. Takto by měl být hodnocen a rozvíjen jejich potenciál.

V srpnu 2023 proběhla zmíněná prezentace studentských projektů v kulturním centru Harrachova a diskuse se zainteresovanými stranami. Studentské návrhy prezentované zastupitelům města Harrachova a veřejnosti posloužily jako jeden z možných inspirativních zdrojů a podnět k debatě o nutnosti architektonické koncepce revitalizace celého areálu. Jako zcela zásadní se tyto výstupy ukázali zejména v úvahách o zachování stávajících hodnotných objektů a jejich možném rozvoji. Nastínili totiž možnosti, ukazující že je naopak žádoucí tyto struktury zachovat, rekonstruovat je a pouze je funkčně doplnit, dalšími objekty. Nikoliv je odstranit zcela nahradit.

V září téhož roku proběhla prezentace historie areálu skokanských můstků v Harrachově na mezinárodní konferenci o high-tech architektuře na slavné architektonické škole ETH v Curychu.⁸ Harrachovský komplex zde představoval

reprezentativní architekturu z bývalého východního bloku se specifickými kvalitami kontextuální high-tech architektury, které se na Západě nevyskytují. V tomto směru se jednalo o zcela unikátní příklad.

Obecně jsou totiž stavby z tohoto období zatím odbornou i laickou veřejností ne zcela doceněné a jejich potenciál není plně využit. Na návrhu moderních skokanských areálů a můstků a jejich obnově se architekti v současnosti podílí bohužel zatím pouze v zahraničí a téměř vždy se jedná o multifunkční řešení. Díky tomu je kladen důraz na použití nestandardní a atraktivní progresivní konstrukční řešení, „kosmické“ materiály a světelnou prezentaci, a to jak během závodů, tak i během svátků a kulturních akcí, jako součást prezentace obce. Součástí těchto areálů jsou kromě infrastruktury, sloužící primárně pro účely skoků na lyžích, i celoroční zázemí pro širší veřejnost – restaurace, ubytování, atrakce, informační střediska apod.

Za architektonicky nejprogresivnější a nejznámější lze bezesporu označit skokanský můstek Bergisel v rakouském Innsbrucku, postavený v roce 2002, za jehož návrhem stojí světoznámé architektonické studio Zaha Hadid Architects. Dále určitě stojí za uvedení můstek v norském Holmenkollenu od JDS Architects nebo můstek v německém Garmisch-Partenkirchenu. (Ravencroft, 2022)

Úkolem odborné veřejnosti je tedy zformulovat argumenty pro záchranu harrachovských můstků, ať již formou rozvoje původního využití, či různou mírou adaptací na nové funkce. Podstatným zdrojem poznání bude v tomto směru i zpracovávaná disertační práce autora Tomáše Ploce v rámci doktorského studijního programu Průmyslové dědictví a další aktivity, které kolem harrachovského komplexu probíhají.

Příspěvek byl spolufinancován z prostředků Programu na podporu aplikovaného výzkumu v oblasti národní a kulturní identity (NAKI III) Ministerstva kultury ČR v rámci projektu Aktivní záchrana nemovitého průmyslového dědictví formou nového využití, 2023-2027 (DH23P03OVV025).⁹

8 Viz příspěvek Popelová, Ploc 2023. Cílem konference, na které byl představen, bylo definovat různorodé intelektuální a formové proudy high-tech architektury, postupy její dokumentace a ochrany. Viz podrobněji: <https://www.langenberg.arch.ethz.ch/discourse/high-tech-heritage/?lang=en> [cit. 29. 11. 2023]. V příštím roce vyjde publikace na toto téma.

9 Podrobné informace k projektu viz <https://prumyslovededictvi.webnode.cz/> nebo <https://k129.cz/veda-a-vyzkum/naki-iii-prumyslove-dedictvi/>. [cit. 29. 11. 2023].

Literatura

- BRANDOLINI, Sebastiano, PODRECCA, Boris. (1985). Stavoprojekt Liberec Studio 02 Sial: Progetti 1972-1984. Casabella. Vol. 49, No. 512, pp. 4-17.
- DAVID, Petr. (2013). 110 let našeho lyžování. Praha: S & D. ISBN 978-80-868-9968-8.
- HAAS, Felix. (1978). Architektura 20. století. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Charta průmyslového dědictví TICCIH. (2013). Praha: ČVUT v Praze, VCPD FA. ISBN 978-80-01-05235-8.
- KRON, Joan, SLESIN, Suzanne. (1978). High-Tech: The Industrial Style and Source Book for the Home. New York Clarkson N. Potter. ISBN 0-517-53262X.
- MASÁK, Miroslav, ed. (1996). Mašiništi [katalog výstavy]. Praha: Galerie Jaroslava Fragnera.
- MASÁK, Miroslav, ed. (2008). Architekti SIAL. Praha: Kant.
- POPELOVÁ, Lenka, PLOC, Tomáš. (2023). Specifics of Buildings Featuring Machinism and High-tech Aesthetics in Bohemia. Case Study of Harrachov Ski Jumping Hills and Their Possible Re-use [vyzvaný příspěvek]. Konference HIGH-TECH HERITAGE: (IM)PERMANENCE OF INNOVATION, spolupořádaná ICOMOS a ETH, 14.-16. 9. 2023.
- POPELOVÁ, Lenka, ŠENBERGER, Tomáš, ČUNDERLÍK, Tomáš, LAPŠANSKÝ, Martin. (2022). Research, protection, and possibilities of re-use of post-war industrial heritage in the Czech Republic. Acta Polytechnica CTU Proceedings. Vol. 38. pp. 516-521. DOI: <https://doi.org/10.14311/APP.2022.38.0516>.
- POPELOVÁ, Lenka, ŠENBERGER, Tomáš. (2021). Research, Protection, and Re-Use Possibilities for Post-War Industrial Heritage in the Czech Republic – Current Research and Efforts towards Protection. Architektúra a urbanizmus. Vol. 55, No. 3-4, pp. 184-199. DOI: <https://doi.org/10.31577/archandurb.2021.55.3-4.5>.
- POPELOVÁ, Lenka. (2009). Technické vybavení budov jako jeden z určujících prvků staveb high-tech – východiska a metafory. In: KLAPETKOVÁ, Olga, VESELÝ, Jan a BLÁHA, Jiří, eds. Svorník 7/2009: Technická infrastruktura budov a sídel: Sborník příspěvků ze 7. konference stavebněhistorického průzkumu uspořádané 10.-13. 6. 2008 v prostorách Lázeňského domu „Běhounek“ v Jáchymově. Praha: Sdružení pro SHP, s. 203-214. ISSN 1802-8128. ISBN 978-80-904503-0-1.
- POPELOVÁ, Lenka. (2013). Architektonické a architektonicko-urbanistické soutěže šedesátých let. Jejich specifický přínos v dějinách Československé architektury. Architektúra a urbanizmus. Vol. 47, No. 1-2, pp. 34-51.
- POPELOVÁ, Lenka. (2021). The Need for Identification and Definition of Values of Sixties and Seventies Architecture. In: CRIȘAN, Rodica Manon, ed. Conservation / Demolition. Prague: Czech Technical University in Prague. Transactions on architectural education / EAAE; No. 67, pp. 208-221. ISBN 978-80-01-06826-7.
- RAVENCROFT, Tom. (2022). Six Architecturally Significant Ski Jumps from Around the World. Dezeen [online]. [cit. 2023-05-30]. Available from: <https://www.dezeen.com/2022/02/09/ski-jumps-architecture-winter-olympics-roundups/>.
- RIEDEL, Peter, NILGEN, Horst. (2011). JUMPI – The most Beautiful Jumps in the World. Wien: Egoth Verlag. ISBN 978-3-902480-73-6.
- SLAVÍK, Josef, SLAVÍK, Stanislav. (2003). Naše skokanské můstky. Jilemnice: Gentiana. ISBN 80-86527-13-1.
- SLAVÍK, Josef. (2018). Harrachovské skokanské můstky. In: POPELOVÁ, Lenka, ŠLAPETA, Vladimír, VORLÍK, Petr, eds. Stavby století Čech, Moravy a Slezska 1918-2018. Praha: Foibos books. s. 388-389. ISBN 978-80-88258-09-4.
- SLAVÍK, Stanislav. (2008). 100 let lyžování v Harrachově = 100 Jahre Skisport in Harrachov: 1908-2008. Jilemnice: Gentiana. ISBN 978-80-86527-21-5.
- SLAVÍK, Stanislav. (2014). Harrachov – obrázky z historie = Harrachov – Bilder aus der Geschichte. Jilemnice: Gentiana. ISBN 978-80-86527-39-0.

- ŠENBERGER, Tomáš, POPELOVÁ, Lenka, BORUCH, Daniel, PLOC, Tomáš. (2023). MAMUT – Areál velkých skokanských můstků v Harrachově. Praha: Fakulta stavební ČVUT v Praze. ISBN 978-80-01-07189-2.
- ŠVÁCHA, Rostislav, ed. (2010). SIAL. Olomouc: Arbor vitae et Muzeum umění. ISBN 978-80-87164-41-9.
- ŠVÁCHA, Rostislav, ed. (2012). Naprejl: Česká sportovní architektura 1567-2012. Praha: Prostor – architektura, interiér, design. ISBN 978-80-87064-08-5.
- VLADIMIR 518, ed. (2022). Architektura 58-89. Praha: Bigg Boss. ISBN 978-80-908359-3-1.
- VORLÍK, Petr, BRŮHOVÁ, Klára, GUZIK, Hubert, HORÁČEK, Martin, JAMNICKÁ, Alexandra, KRACÍK, Matyáš, POPELOVÁ, Lenka, VICHERKOVÁ, Veronika, ZIKMUND, Jan. (2017). Česká poválečná architektura „pod ochranou a bez“. Zprávy památkové péče. Roč. 77, č. 4, s. 456-462.
- VORLÍK, Petr. (2010). Inventarizace interiérů televizního vysílače a horského hotelu Ještěd. In: VORLÍK, Petr, FRAGNER, Benjamin, BERAN, Lukáš, eds. Ještěd: Evidence hodnot poválečné architektury. Praha: VCPD a Fakulta architektury ČVUT v Praze et Národní památkový ústav. ISBN 978-80-01-04475-9.
- VORLÍK, Petr. (2020). Zbytek Stýblo – Navrhovali jsme to jako design, natruc a trochu s klikou. In: VORLÍK, Petr. Rozhovory: Architektura osmdesátých let. Praha: ČVUT v Praze, s. 170-179.
- VRABELOVÁ, Renata, GORYCZKOVÁ, Naďa, POPELOVÁ, Lenka, SEDLÁKOVÁ, Radomíra, ŠENBERGER, Tomáš, ŠKRANC, Pavel a URLICH, Petr. (2020). Metodika hodnocení a ochrany staveb 2. poloviny 20. století (se zaměřením na architektonické dědictví 60. a 70. let) vzhledem k jejich (možné) památkové ochraně. Brno: Národní památkový ústav. Odborné a metodické publikace. ISBN 978-80-87967-22-5.

Informace o autorech

Ing. arch. Tomáš Ploc
Fakulta stavební ČVUT v Praze, Katedra architektury
tomas.ploc@fsv.cvut.cz

Ing. arch. Lenka Popelová, Ph. D.
Fakulta stavební ČVUT v Praze, Katedra architektury
lenka.popelova@fsv.cvut.cz

Ing. arch. Nikolay Brankov, Ph.D.
Fakulta stavební ČVUT v Praze, Katedra architektury
nikolay.brankov@fsv.cvut.cz